

พลังทางปัญญาและคุณค่าเชิงสร้างสรรค์แห่งพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

The Intellectual and spiritual force and the creative value of the literary works of King Rama I

พวงเพ็ญ สว่างใจ¹

Phuangpen Sawangjai¹

Received: 14 May 2024

Revised: 15 July 2024

Accepted: 30 July 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในฐานะวรรณคดีที่ก่อให้เกิดพลังทางปัญญาและมีคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ โดยศึกษาพระราชนิพนธ์ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ และกลอนเพลงยาวนิราศ เรื่อง รบพม่าที่ท่าดินแดง ผลการวิจัยพบว่า รามเกียรติ์ก่อให้เกิดพลังทางปัญญาด้านความสมดุลระหว่างโลกทัศน์กับชีวิตทัศน์ ประกอบด้วยมุมมองด้านธรรมะ ได้แก่ การรักษาคุณความดีมากกว่าการทำความดี กรรมวาตะ กิริยวาตะ และวิริยวาตะ นำไปสู่ความสำเร็จ พลานุภาพแห่งธรรมมานุสติ และผู้มีธรรมกับการทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ส่วนมุมมองด้านอธรรมนั้น ได้แก่ การขาดธรรมและวินยนำมาซึ่งหายนะ การยึดมั่นในอุปาทาน ความประมาททำให้ขาดสติ ในด้านบทบาท ที่สะท้อนพฤติกรรมของตัวละคร ประกอบด้วย การตระหนักรู้ในหน้าที่ที่พึงกระทำ การคิดอย่างเป็นเหตุ เป็นผลของฝ่ายสนับสนุนผู้นำ การพัฒนาผู้นำของรัฐให้เกิดการตื่นรู้ กลศึกกับการรวมกำลังเพื่อเป้าหมาย และพื้นเพต่างกันแต่จุดมุ่งหมายเดียวกันนำไปสู่ความสำเร็จ

ในด้านคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ รามเกียรติ์มีคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ กล่าวคือ มีการสอดประสานวรรณศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และทัศนศิลป์ไว้ได้อย่างกลมกลืนและงดงาม ส่วนด้านความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับประวัติศาสตร์ นิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง บันทึกเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นพระปรีชาสามารถด้านกลศึกและภาพของผู้ปกป้องและผู้รุกราน กล่าวได้ว่าตัวบทสะท้อนทวิลักษณ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่าทรงเป็นทั้งเอกองค์ศิลปินและกษัตริย์ยอดนักรบ

คำสำคัญ: พลังทางปัญญา คุณค่าเชิงสร้างสรรค์ พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
phuangpen.saw@mail.pbru.ac.th

¹ Assistant Professor, Department of Thai Language, Faculty of humanities and the social science, Phetchaburi Rajabhat University

Abstract

The article aims to study the Intellectual and spiritual force and the creative value of King Rama I, Thai Ramakien, and Nirat Rop Phama Thi Tha Din Daeng (War with the Burmese at Red Soil Port). This research result shows that the text causes way intellect power, equilibrium side, between, abstract, vision and understanding life compose view side dharma point which is goodness preservation difficult more doing goodness, the behavior symptoms effort bring about to power successes, the person have existence dharma of the justice, the viewpoint side unfair part which is dharma depletion and the discipline bring about to ruin, the clinging in passion, and the carelessness makes to lose one's senses. Besides, a role that reflects the behavior of the character composes the consciousness knows in the duty that must be done, reasonable analysis of leader supporters, leader development of the state is born wakefulness knows, the strategy: the combination is for the aim and differently lineage but the goal is same bring about to the success.

Thai Ramakien shows that it is the script, the performance, and the relation to literature, as well as the music and visual art, that is important to be harmonized. Besides, Nirat Rop Phama Thi Tha Din Daeng has a relation between literature and history, by having something way history annals, side strategy ability, a picture of person protect and the invader then can deliver a speech that, the literary works of King Rama I reflect the image of King Rama I in the sense of great artist and pure fighter top.

Keywords: The Intellectual and spiritual force, The creative value, The literary works, King Rama I

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระปรโมรราช มหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ 6 เมษายน ปีพุทธศักราช 2325 พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์ ได้แก่ การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ การป้องกันราชอาณาจักร งานบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในด้านวัฒนธรรมนั้น การสร้างสรรค์วรรณศิลป์ จัดได้ว่าเป็นงานหนึ่งที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญ ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีที่ทรงคุณค่าไว้หลาย

เรื่อง อาทิ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ บทละครเรื่องอุณรุฑ บทละครเรื่องดาหลัง บทละครเรื่องอิเหนา และกลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง

เมื่อพิจารณาบทละครเรื่องรามเกียรติ์ และกลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดงพบว่าพลังทางวรรณศิลป์ก่อให้เกิดพลัง ทางปัญญา และมีคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ ทั้งด้านสุนทรียศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ในด้านพลังทางปัญญา บทคร่ำครวญของทศกัณฐ์ที่เห็นศพของอินทรชิต มีการใช้พลังทางวรรณศิลป์ที่ก่อให้เกิดพลังทางปัญญาอย่างยิ่ง ดังความว่า

๑ ปากหนึ่งว่าไอ้ลูกเอ๊ย
 ไม่เห็นเลยว่าจะม้วยอาลัย
 ทรงเทพอาวุธตั้งเพลิงกัลป์
 สารพันรอบรู้ทุกสิ่งไป
 ปากสองว่าไอ้เจ้าดวงเนตร
 เลื่องชื่อลือเดชแผ่นดินไหว
 ชำนาญในการชิงชัย
 ทราบได้ทั้งสวรรค์ชั้นฟ้า
 ปากสามว่าไอ้เสียตายนัก
 ลูกรักร่วมชีพสังขาร
 ร่วมสุขร่วมทุกข์ทุกเวลา
 ได้เป็นใจเป็นตาของบิตร
 ปากสี่ที่ว่าไอ้พ้อจอมภพ
 ปรีชาเลิศลอบชาญสมร
 ควรฤมาแพ่ฤทธิ์รอน
 แก่มนุษย์สองกรสารธารณ์
 ปากห้าว่าเมื่อเจ้าผาดแผลง
 แสงสรนาคบาตไปสังหาร
 มัดหมูปริกษ์ภัยพาล
 วายปรารถนากลื่อนกลาดตาษดิน
 ปากหกว่าสายสุดสวาท
 เจ้าวางพรหมาสตร์ศรศิลป์
 ต้องหม้อูริราชไพรีน
 วอดวายตายสิ้นด้วยฤทธา
 ปากเจ็ดว่าเสร็จศึกแล้ว
 หวังจะเสกลูกแก้วเสนาหา
 ครอบครองโกโคตวรรษยา
 ในพิชัยลงกาธานี
 ปากแปดว่าไอ้เสียตาย
 มาจำตายด้วยพิเภกยักษ์
 บอกไว้ใจศึกให้ฟรี
 ลูกจึงเสียที่แก่สงคราม
 ปากเก้าว่าเจ้ามาพินาศ
 เคียรขาดกายกลิ้งกลางสนาม
 ไม่สมศักดิ์ศรีวงศ์ทรงนาม
 ตั้งชายทรมชู้ข้าสาธารณณ์

รับปากว่าไอ้จะอยู่ไย
 มาจะไปนิเวศน์วังสถาน
 หาพระชนนึ่งนคราญ
 ร่ำพลางขุนมารก็โศกา
 ๙ 20 คำ ๙ โอด

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
 พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 เล่ม 3, หน้า 7)

การพรรณนาความตอนนี้อยู่ไปด้วยพลัง
 ทางวรรณศิลป์ ทั้งด้านการใช้คำที่สร้างจินตภาพ
 เช่น ภาพของทศกัณฐ์ที่มีสีบนหน้า สิบปาก แต่ละ
 ปากคร่ำครวญถึงอินทรชิตที่ ถูกสังหาร อีกทั้ง
 สะท้อนให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เต็มไปด้วย
 กิเลสอันเกิดจากความลุ่มหลงในอิสตรี การมีโทษ
 อย่างแรงกล้าและมิจนาทิจึงเป็นเหตุให้ต้องสูญเสีย
 ไอรสอันเป็นที่รักยิ่ง

ในด้านสุนทรียศาสตร์ เรื่องรามเกียรติ์
 มีการประสานวรรณศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และ
 ทศนศิลป์ไว้ได้อย่างกลมกลืนและงดงาม แจกเช่น
 ตัวบทรามเกียรติ์เป็นศิลปะต้นทางที่ทำให้เกิด
 งานด้านนาฏศิลป์ คีตศิลป์ และทศนศิลป์ ผู้แสดง
 มีการร่ายรำตามบทได้อย่างงดงามกอบปรักบดินตรี
 ที่ไพเราะ การแต่งกายที่สวยงาม และฉากที่รังสรรค์
 อย่างวิจิตร ทั้งยังแสดงถึงสุนทรียศาสตร์แห่งความ
 ไม่ต่อเนื่อง ดังที่ เจตนา นาควัชระ (2560) ได้กล่าว
 ถึงการสร้างทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ไว้ว่า “อันที่จริง
 สุนทรียศาสตร์ที่ศิลปินไทยใช้เป็นหลักอาจเรียก
 ได้ว่าเป็น ‘สุนทรียศาสตร์แห่งความ ไม่ต่อเนื่อง’
 ทั้งนี้เพราะเรามีพรสวรรค์พิเศษในการปรับเปลี่ยน
 ตัวเอง รวมทั้งปรับเปลี่ยนอารมณ์ได้อย่างไม่ติดขัด
 และเคอะเขิน ดังตัวอย่างของงานศิลปะการแสดง
 ของไทยที่อาจใช้การรำคลอด้วยการร้อง ไม่ว่าจะ
 เป็นผู้อื่นร้องหรือ ตัวละครร้องเอง แต่เมื่อร้องไปได้

ช่วงหนึ่งก็หยุดร้องและรำ แล้วหันมาจับบทเจรจา
อีกสักครู่ก็ปรับกลับมาร้องและมารำอีก”

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มิได้มีคุณค่าเพียงสุนทรียศาสตร์เท่านั้น หากยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ด้วย พัชลิน จินนุณ (2562) กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาวรรณคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สรุปได้ว่า วรรณคดีทำให้ทราบบ่อเกิดและภูมิปัญญาของผู้แต่ง รู้เหตุการณ์เบื้องหลังทางประวัติศาสตร์ ทราบความเป็นมาและจุดเปลี่ยนชีวิตของคนปัจจุบัน รู้จักตนเอง ปลูกฝังวัฒนธรรมของชาติ โน้มน้าวให้รักชาติ และภูมิใจในบรรพชน

กลอนเพลงยาวนิราศ เรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ เพราะทำให้ทราบถึงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ก่อให้เกิดความรักชาติและภูมิใจในการเสียสละของบรรพชนที่มีความองอาจกล้าหาญยามสู้รบ

เมื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า ฐิติ แจ่มขจรเกียรติ (2553) เขียนบทความเรื่องบทพินิจ “อธรรม” ในเรื่องรามเกียรติ์ผ่านตัวละครทศกัณฐ์ กิรติ ธนะไชย (2553) เขียนบทความเรื่องลักษณะเด่นของบทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่องอุณรุทและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2558) เขียนบทความเรื่องความดีและความงามในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ชนัญชิตา บุญหေး และน้ำผึ้ง ปัทมะกลางคูล (2561) เขียนบทความเรื่องกลวิธีการเสนอความคิดเรื่องความรักชาติในนิราศรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรกฎ คำแหง (2563) ทำวิทยานิพนธ์เรื่องขนบและการสร้างสรรค์บทโขนเรื่องรามเกียรติ์ของเสรี หวังในธรรม และรัตนพล ชื่นคำ (2565)

เขียนหนังสือเรื่องการนับถือตัวละครศักดิ์สิทธิ์
จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

อย่างไรก็ตามยังไม่มีผู้ที่ศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้านพลังทางปัญญาและคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ตั้งนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยกระตุ้นให้เกิดปัญญา ความคิดที่นำไปสู่ความเข้าใจอันลึกซึ้งในเรื่องของความเป็นมนุษย์ การจรรโลงจิตใจ ได้คุณค่าทางวรรณคดี และเกิดความสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผู้ทรงเป็นกวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในฐานะวรรณคดีที่ก่อให้เกิดพลังทางปัญญา
2. เพื่อศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในด้านคุณค่าเชิงสร้างสรรค์

แนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์

1. การวิจารณ์แผนใหม่หรือนิววิจารณ์ (Practical Criticism or New Criticism) จอห์น โครว แรนซัม (John Crowe Ransom) อัลเลน เทต (Allen Tate) และรอเบิร์ต เพนน์ วอร์เรน (Robert Penn Warren) (1941)
2. การวิจารณ์แนวข้ามศาสตร์ (The literature and other sciences) เฮนรี เอช.เอช. เรอมาค (Henry H.H. Remak, 1961)
 - 2.1 วรรณคดี (Literature) กับสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)
 - 2.2 วรรณคดี (Literature) กับ จริยศาสตร์ (Ethics)

2.3 วรรณคดี (Literature) กับประวัติศาสตร์ (History)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับศิลปะแขนงต่างๆ (Interartistic studies) อุลริช ไวส์ชไตน์ (Ulrich Weisstein, 1968)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบหาเอกสารและวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ศึกษาแนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ การวิจารณ์แผนใหม่หรือนววิจารณ์ (Practical Criticism or New Criticism) การวิจารณ์แนวข้ามศาสตร์ (The literature and other sciences) และความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับศิลปะแขนงต่างๆ (Interartistic studies) ตลอดจนศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์และกลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง

2. เก็บรวบรวมข้อมูลและเอกสารต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2565 จนถึงวันที่ 30 มกราคม 2566

3. วิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น การวิเคราะห์พลังทางปัญญาในพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ โดยใช้แนวคิดการวิจารณ์แผนใหม่หรือนววิจารณ์ (Practical Criticism or New Criticism) และการวิจารณ์วรรณคดี (Literature) กับจริยศาสตร์ (Ethics) การศึกษาคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ในพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ โดยใช้แนวคิดด้านความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดี (Literature) กับสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และวรรณคดีกับศิลปะแขนงต่างๆ (Interartistic studies) นอกจากนี้วิเคราะห์กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดงโดยใช้แนวคิดการศึกษาวรรณคดี (Literature) กับประวัติศาสตร์ (History)

4. เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยเรียบเรียงเนื้อหา ดังนี้ บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 พลังทางปัญญาแห่งพระราชนิพนธ์ ในพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บทที่ 3 รามเกียรติ์: สุนทรียศาสตร์กับการสอดประสานวรรณศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และทัศนศิลป์ บทที่ 4 นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง: ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์

5. เขียนสรุปและอภิปรายผลการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะการวิจัย

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 1 คือ เพื่อศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในฐานะวรรณคดีที่ก่อให้เกิดพลังทางปัญญา ผู้วิจัยใช้แนวคิดการวิจารณ์แผนใหม่หรือนววิจารณ์ (Practical Criticism or New Criticism) และการวิจารณ์วรรณคดี (Literature) กับจริยศาสตร์ (Ethics) พบประเด็นสำคัญต่างๆ ดังนี้

ด้านพลังทางปัญญา

พลังทางปัญญาในที่นี้หมายถึง พลังแห่งความฉลาด รอบรู้อย่างลึกซึ้งผ่านการเชื่อมโยงวิเคราะห์ สังเคราะห์ มวลประสบการณ์ที่เรียนรู้ และสั่งสมมาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองทั้งด้านศักยภาพทางความคิดและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การสร้างความสุขที่แท้จริง พลังทางปัญญาที่ได้จากพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ มีดังนี้

1. อุดมธรรมในรามเกียรติ์: พลังทางปัญญา ด้านความสมดุลระหว่างโลกทัศน์กับชีวิตทัศน์

คำว่า “โลกทัศน์” ในที่นี้หมายถึง การมองโลก การรู้จักโลก ทรรศนะของใครคนใดคนหนึ่ง ที่ผ่านการตีความสรรพสิ่งในโลกว่ามีสภาวะเป็นอย่างไร และ คำว่า “ชีวิตทัศน์” หมายถึง การมองด้านชีวิต ทรรศนะเกี่ยวกับชีวิตว่ามีสภาวะเป็นอย่างไร มุ่งเฉพาะสิ่งมีชีวิตว่า เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสรรพสิ่ง เกิดการเปลี่ยนแปลงไป

โลกทัศน์กับชีวิตทัศน์แสดงถึงความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออกระหว่างโลกและชีวิต โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์ซึ่งต้องอาศัย ช่องทางการรับรู้และสติปัญญาในการพิจารณา ตรึกตรองหาเหตุผลวิเคราะห์ สังเคราะห์ สิ่งที่รับรู้ตั้งนั้นการมีอยู่ของโลกย่อมอาศัยชีวิตที่รับรู้ได้ ส่วนโลกทัศน์ก็มีความสำคัญต่อชีวิตทัศน์เช่นกัน กล่าวคือ โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดชีวิตทัศน์หรือแนวคิดในการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลว่า จะเป็นไปในทิศทางและเป้าหมายใดตามโลกทัศน์ของสังคมนั้นๆ

พลังทางปัญญาด้านความสมดุลระหว่างโลกทัศน์กับชีวิตทัศน์ ได้แก่ การนำแก่นของเรื่องคือ ธรรมะย่อมชนะอธรรม มาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต เรื่องนี้สะท้อนภาพสังคมในอุดมคติที่ผู้นำต้องเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมจึงจะนำพาบ้านเมืองให้ดำรงอยู่ได้ด้วยความสงบสุข อีกทั้งมุ่งเน้นมุมมองในการใช้ชีวิตที่เป็นไปตามหลักธรรมของพุทธศาสนา เช่น หลักของ ไตรลักษณ์ และปฏิบัติสมุปปบาท นอกจากนี้ความสมดุลระหว่างโลกทัศน์กับชีวิตทัศน์ของตัวละครในเรื่องนั้น นำไปสู่แนวคิดในทิศทางสองด้าน คือ หากใช้ชีวิตตามหลักธรรมก็จะพบกับความสุข และหากใช้ชีวิตอย่างขาดหลักธรรม ก็จะพบกับความทุกข์ และความสูญเสียดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 มุมมองด้านธรรมะ

การรักษาธรรมในรามเกียรติ์มีคุณค่าต่อการรักษาตนและสังคม ก่อให้เกิดความรอบรู้ นำไปใช้ และปฏิบัติ ดังนี้

1.1.1 การรักษาคุณค่าความดี ยากกว่าการทำความดี

ในเรื่องรามเกียรติ์ ตัวละคร “พระราม” สะท้อนภาพของกษัตริย์ในอุดมคติ กล่าวคือ เปี่ยมด้วยทศพิธราชธรรม มีความ กล้าหาญ เสียสละ กตัญญูต่อพระราชบิดา นอกจากนี้ทรงยึดมั่นในคำสัตย์ ทรงเห็นว่าควรรักษาคำสัตย์ซึ่งถือว่า

เป็นหลักธรรมที่สำคัญของกษัตริย์ แสดงถึงพระเกียรติยศ แม้ว่าการรักษาธรรมหรือความดีนั้นจะเป็นเรื่องที่ยากกว่าการทำความดี แต่ก็ต้องรักษาไว้ ดังที่พระรามตรัสกับพระลักษมณ์ว่า

๑ เมื่อนั้น

พระหริวงค์องค์นารายณ์เรื่องศรี

สวมสอดกอดน้องเข้าพาที่

เจ้าว่าทั้งนี้ไม่ต้องการ

ตัวพี่จะช่วยบำรุงสัตย์

ไม่ควรรักสมบัติพัสถาน

ถ้าบิดาเสียสัตย์ปฏิญาณ

จะได้อัปฺระมาณในแดนไตร

ฝ่ายเขาเขาก็ทำตามที

จะมีใครว่าดีก็หาไม่

เรารักษารวมให้มันไว้

จึงจะเป็นเกียรติไปในโลกา

เจ้าค่อยอยู่เกิดจะลาแล้ว

น้องแก้วพี่ยอดเสนหา

สั่งเสร็จเสด็จยตรา

กลับมาปราสาทมณี ฯ

ฯ 8 คำฯ เสมอ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เล่ม 1, หน้า 406-407)

1.1.2 กรรมวาทะ กิริยวาทะ และวิริยวาทะนำไปสู่ความสำเร็จ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2558) กล่าวถึงกรรมวาทะ กิริยวาทะ วิริยวาทะไว้ในลักษณะแห่งพุทธศาสนาไว้ สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นสอนหลักกรรม สอนว่าการกระทำมีจริงเป็นกรรมวาทะ สอนว่าทำแล้วเป็นอันทำเป็น กิริยวาทะ สอนว่าความเพียรพยายามมีผลจริงให้ทำการด้วยความเพียรพยายามเป็น วิริยวาทะ

เป็นศาสนาแห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งการเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการหยุดนิ่งเฉยหรือเฉื่อยชาเกียจคร้าน

ในเรื่องรามเกียรติ์ พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดา ออกเดินป่าและบำเพ็ญพรตถึง 14 ปี หลังจากนั้นได้เกิดศึกการแย่งชิงนางสีดา พระรามได้ใช้ความเพียรพยายามในการสู้รบจนสามารถสังหารทศกัณฐ์ได้ ส่วนนางสีดาเมื่อถูกทศกัณฐ์ลักพาตัว นางได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ในที่สุดด้วยความเพียรพยายามในการทำความดีก็ทำให้พระรามและสีดาได้มีความสุขร่วมกัน

1.1.3 พลาณภาพแห่งธรรมานุสติ

“พลาณภาพแห่งธรรมานุสติ” หมายถึง พลังอำนาจแห่งการระลึกถึงพระคุณของพระธรรมซึ่งมีความสำคัญต่อการใช้ชีวิต ในเรื่องรามเกียรติ์กล่าวถึงพระพี่เลี้ยงและนางนมว่าต่างก็โศกเศร้าเสียใจจนขาดสติ เมื่อทราบข่าวพระราม พระลักษมณ์ และนางสีดาต้องบำเพ็ญพรตในป่าเป็นเวลาหลายปี สามกษัตริย์จึงตรัสเรื่องอนิจจังซึ่งเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาว่า

๑) เมื่อนั้น

สามกษัตริย์สุริยวงศ์เรื่องศรี
เห็นข้าชายหญิงนั้นโคก
จึงมีสุนทรวาจา

ท่านจงคอยอยู่ให้เป็นสุข
อย่าแสนทุกข์เศร้าโทมน์สสา
อันเกิดมาในไตรลงกา
ย่อมเป็นอนิจจาเหมือนกัน
ตัวเราจะไปสิบสี่ปี

ใช้ที่จะม้วยอาสัจ

ตรัสพลางพระทางจรจรัล
เข้าเฝ้าทั้งนั้นก็ตามไปฯ

ฯ 6 คำ ฯ เสมอ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เล่ม 1, หน้า 413)

อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลง จัดอยู่ในหลักพุทธศาสนา เรื่องไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นลักษณะสามัญธรรมดาที่ทุกสิ่งต้องเหมือนกันหมด สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมตกอยู่ภายใต้ความเสมอเหมือนนี้

1.1.4 ผู้มีธรรมกับการทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม

ผู้ที่จะตัดสินคดีความแล้วได้รับความเคารพและยำเกรงนั้น ต้องเป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ดังที่ท้าวมาลีวราช อัยกาของทศกัณฐ์ตัดสินความอย่างเที่ยงธรรมและไม่คำนึง ถึงความสัมพันธ์ส่วนตัว ดังความว่า

๑) เมื่อนั้น

ท้าวมาลีวราชเรื่องศรี

ได้ฟังคั่งแค้นแสนทวี

ตั้งหนึ่งเอาตรีมาเสียบภรรณ

จึงว่าเป็นในนทศพักตร์

มาอีกอึดอึดดิ่งด้วยโมหันท์

มาติดใจฝูงเทพเทวัญ

ผูกพันว่านั้นก็ผิดไป

ทำไม่กับท้าวโกสีย์

รถของเขามีเขาก็ให้

ว่าเลือกรักมักชังด้วยอันใด

แล้วติดใจคนกลางนางสีดา

ครั้นชักใช้ไถถามเอาความจริง

หรือกลับดิงทุเลาต่อว่า

ตัวผู้เป็นอัยกา

พิพากษาล่าเอียงหรือว่าไร

เจรจาความสัจไม่มี

ตั้งสตรีเด็กน้อยก็ไม่ได้

หรือว่าเทवासुरาลัย
พอใจไปจตุรบาย
ภูพิจารณาก็ได้ความ
คำพระรามสีดาทั้งสองฝ่าย
ต้องถูกผูกพันเป็นต้นปลาย
ทั้งคำเทพทั้งหลายก็สมกัน
ซึ่งเอ็งกล่าวหาทุกข้อ
ล้วนแก้งัดติดต่อให้เหมาะมัน
สืบสวนก็ไม่เป็นสัจธรรม์
สารพันทรลักษณ์อัปรีย
เห็นจริงว่าตัวบังอาจ
ไปลอบลักอัคร์ราชมเหสี
ขององค์พระรามจักรี
อสุรีเร่งส่งนางสีดาฯ
ฯ 16 คำ ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เล่ม 3, หน้า 245)

การตัดสินด้วยความเที่ยงธรรมของ
ท้าวมาลีวราชถือเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้มีอำนาจ
ในการตัดสินคดีความ หากพิจารณาดีด้วยความ
ชอบธรรมย่อมส่งผลให้เกิดความสงบสุขในสังคม

1.2 มุมมองด้านอธรรม

มุมมองด้านอธรรมเป็นข้อที่บุคคล
ในสังคมพึงระมัดระวังและไม่ควรปฏิบัติ เพราะอาจ
นำมาซึ่งความทุกข์และการสูญเสีย ได้แก่

1.2.1 การขาดธรรมและวินัยนำ มาซึ่งหายนะ

ทศกัณฐ์มีรูปลักษณะไม่งดงามเพราะ
ผลของอกุศลกรรมที่ทศกัณฐ์สร้างและสั่งสมไว้ใน
อดีต “อกุศลกรรมบถ 10” ประกอบด้วย กายกรรม
3 วิกรรม 4 และมโนกรรม 3 ในอดีตชาติ ทศกัณฐ์

คือนนทก มีหน้าที่ล้างเท้าเทวดาที่มาเฝ้าพระอิศวร
นนทกได้ทูลขอให้ พระอิศวรประทานนิ้วเพชรจึงมี
ฤทธิ์ซึ่งผู้ใดก็ให้ ผู้นั้นตาย เมื่อเทวดามาลูบศีรษะ
นนทกเล่น เขาโกรธมากและใช้นิ้วเพชรชี้ให้เทวดา
ตายเป็นอันมาก ดังนั้นอกุศลกรรมของนนทกจึง
เกิดจากกายกรรม คือ การฆ่าเหล่าเทวดา วิกรรม
คือ การกล่าวโทษเทวดา และมโนกรรม คือ ความ
พยาบาท และมีฉันทิภูติ ต่อมาได้เกิดเป็นทศกัณฐ์
ซึ่งมีสิบเศียรยี่สิบกรจึงแตกต่างจากบุคคลทั่วไป
ทศกัณฐ์ได้สัมผัสต่อสิ่งเขี้ยวอนกิเลสมากกว่าผู้อื่น
ทำให้เป็นแหล่งหลอมรวมซึ่งอกุศลกรรม และนำไป
สู่การขาดธรรมและวินัยซึ่งเป็นสิ่งสำคัญทางพุทธ
ศาสนา “ธรรม” คือ ความดี ความถูกต้อง ความ
ประพฤติชอบ ส่วน “วินัย” หมายถึง การละเว้น
กิเลส ละเว้นอคติ และละเว้นอบายมุข แม้ว่ากุมภ
ภรณ์ซึ่งเป็นตัวละครที่มีความสำคัญก็ผิดชอบชั่วดี
ได้ตัดทอนการกระทำของทศกัณฐ์ แต่ก็ไม่อาจขัด
คำบัญชาจากทศกัณฐ์ได้ ในที่สุดทศกัณฐ์ก็ต้องตาย
เพราะขาดธรรมและวินัยนั่นเอง

1.2.2 การยึดมั่นในอุปาทาน

อุปาทานจัดเป็นเหตุแห่งความหายนะ
ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงความ ยึดมั่นใน
อุปาทานว่าเป็นหนทางทำให้มนุษย์ไม่ หลุดพ้น
วคิน อินทสระ (2547) กล่าวว่า “วัตถุแห่งความยึด
ของบุคคลนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ 4 ประการ
เรียกว่า อุปาทาน 1) กามอุปาทาน-ความ ยึดมั่น
ในกาม 2) ทิฏฐอุปาทาน-ความยึดมั่นในทิฐิ
3) สิลัพพอุปาทาน-ความยึดมั่นในศีลและพรต
หรือพิธีรีตองต่างๆ 4) อัตตวาอุปาทาน-ความยึด
มั่นในตัวตน”

ทศกัณฐ์เป็นตัวละครที่ยึดมั่นใน
กามอุปาทาน เขาหลงใหลในความงามของ
นางสีดา และลักพาตัวนางสีดามา ทั้งที่ทราบว่
นางเป็นชายาของพระราม นอกจากนี้นางสามนักษา
ก็เป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่ยึดมั่นในกาม เมื่อนาง

สามนักขาเห็นพระรามก็หลงรัก นางสามนักขา
เกี่ยวพาราสีพระราม พระรามตรัสบริภาษแต่ นาง
สามนักขากลับยิ่งรักพระรามมากขึ้น

นอกจากนี้ รามเกียรติ์ยังสะท้อน
ให้เห็นถึงทิวทัศน์ (ความยึดมั่นในทิว) และ
อิตตวาทีปาทาน (ความยึดมั่นในตัวตน) อีกด้วย
ดังที่ ตัวละคร “ทศกัณฐ์” ผู้เปี่ยมด้วยทิวภูมิมานะ
และการยึดมั่นในชาติกำเนิดอันสูงส่ง แม้จะทราบ
ว่าการออกไปสู้รบกับพระรามจะทำให้ตนต้องตาย
แต่ก็เลือกที่จะต่อสู้อย่างไม่คิดอาลัยแก่ชีวิตใน
ด้านกิเลสกับการยึดมั่นในตัวตนนี้ (ความรู้สึกว่า
ตัวกู วาของกู) พุทธทาส อินทปัญโญ (2556)
กล่าวไว้ว่า

*กิเลสนั้นเราจะแจกเป็นโลภะ โทสะ
โมหะก็ได้ ราคะ โภคะ โมหะก็ได้ หรือจะ
ซอยลงไปให้ละเอียดเป็น 16 อย่าง เป็น
ก็อย่างก็ได้ ผลสุดท้ายมันก็รวมเป็น โลก
โกรธ หลง แต่ว่าทั้งโลก ทั้งโกรธ ทั้งหลง
ทั้งสามอย่างนั้นรวมเหลืออย่างเดียว
ก็ได้ คือความรู้สึกว่า ตัวกู วาของกู*

ทศกัณฐ์เสียทีแก่หนุมานเพราะกิเลส
ที่ว้าของกู ทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์เพื่อให้คงทนต่อ
ศาสตราวุธ หนุมาน สุครีพ และนิลนันทมาจุต
ลากและต่อยตี แต่ทศกัณฐ์ก็สามารถถอดกลับได้
หนุมานจึงไปลักพาตัวนางมณฑา และเกี่ยวพาราสี
นาง หนุมานจับจุดสำคัญได้ว่าทศกัณฐ์จะหึงหวง
นางมณฑาผู้เป็นชายาจนทำพิธีไม่สำเร็จ

1.2.3 ความประมาททำให้ขาดสติ

ทศกัณฐ์ตายเพราะความประมาท
ด้วยคิดว่าหนุมานเป็นเพียงวานรคงไม่มีปัญญา
มาก แม้แต่พระโคบุตรผู้มียุทธศาสตร์สูงส่ง ก็ยังเชื่อว่า
หนุมานไม่มีพิษสง ความประมาท นี้เองที่ทำให้
ทศกัณฐ์ถูกทำลายกลองดวงใจ โศกนาฏกรรมของ

ทศกัณฐ์ก่อให้เกิดมุมมองทางความคิดด้านความ
ไม่แน่นอนของชีวิต หากมีความประมาท ต่อให้
เป็นผู้ที่มีพลังอำนาจมากเพียงใดย่อมดับสูญได้

2. บทบาทที่สะท้อนพฤติกรรมของ ตัวละคร

2.1 การตระหนักรู้ในหน้าที่ที่พึงกระทำ

ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์มีบทบาทที่
สะท้อนว่าได้รับการอบรมแบบแผนของสังคม เพื่อให้
สมาชิกได้ปฏิบัติตนตามกฎระเบียบ และค่านิยม
ที่คนในสังคมเห็นว่าควรปฏิบัติ บทบาทในที่นี้
หมายถึง การทำให้เกิดความสุขและความมั่นคง
ทางสังคม ผ่านระบบต่างๆ เช่น ครอบครัว

ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น ดังที่พระรามทรง
มีบทบาทเป็นทั้งผู้ปกครองและจอมทัพ หนุมานเป็น
ทหารเอกของพระรามที่มีความเข้มแข็ง จงรักภักดี
และกล้าหาญ นางสีดาเป็นชายาที่ตั้งใจปรนนิบัติ
พระสวามี มีความซื่อสัตย์และจงรัก ภักดี

2.2 การคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลของ ฝ่ายสนับสนุนผู้นำ

การดำรงอยู่ของบ้านเมืองต้องอาศัยการคิด
อย่างเป็นเหตุเป็นผลของข้าราชการซึ่งเป็นฝ่าย
สนับสนุนผู้นำ ดังที่หนุมานทหารเอกของพระราม
ซึ่งนอกจากจะมีความชำนาญด้านการสู้รบ มีความ
กล้าหาญแล้ว ยังเป็นผู้มีปัญญาดีและรู้จักคิดอย่าง
เป็นเหตุเป็นผล อีกด้วย ดังเหตุการณ์ที่กล่าวถึง
ทศกัณฐ์ว่าออกอุบายให้เบญยกายแปลงกายเป็น
นางสีดา แล้วแสวงเป็นตายลอยมาในน้ำ พระราม
เข้าพระทัยผิด คิดว่านางสีดาสิ้นพระชนม์ จึง
คร่ำครวญจนสิ้นสติสมประดี แต่หนุมานได้ทักท้วง
อย่างไม่เกรงกลัวว่าอาญาว่าอาจเป็นกลศึกของ
ทศกัณฐ์ เพราะศพไม่น่าจะลอยทวนน้ำได้ จึงทำให้
พระรามได้สติ คลายความโศกเศร้าร้าย และหาทาง
พิสูจน์ความจริง

2.3 การตื่นรู้ของผู้นำ

หลังจากรบกับทศกัณฐ์แล้ว พระรามได้กลับมาครองกรุงศรีอยุธยา นางอดุลปีศาจ ญาติของทศกัณฐ์ได้ปลอมตัวเป็นนางกำนัลของนางสีดา และขอให้นางสีดาเขียนรูปทศกัณฐ์ แล้วนางก็สิงอยู่ในรูป ทำให้รูปลบไม่ออก เมื่อพระรามได้พบรูปที่สีดาแอบซ่อนไว้ก็พิโรธมาก ทรงให้พระลักษมณ์ นำสีดาไปประหาร พระลักษมณ์ฆ่านางสีดาไม่ตาย จึงปล่อยไป ภายหลังพระอิศวรทรงเกลี้ยกล่อมให้พระรามกับสีดาคืนดีกัน พระรามทรงยอมรับว่าเป็นผลของกรรมจึงทำให้หลงผิดไป ทรงตื่นรู้ว่าโทษะทำให้เกิดอวิชชา ผู้นำที่ดีควรใช้สติ มีเหตุผล ซึ่งดีกว่าการใช้อารมณ์

2.4 กลศึก: การรวมกำลังเพื่อเป้าหมาย

การที่จะมีชัยชนะเหนือทศกัณฐ์นั้นต้องอาศัยกลศึกหลายประการหนึ่งในกลศึกที่สำคัญคือ การรวมกำลังกันของทหารฝ่ายพระรามเพื่อสร้างกองทัพที่เข้มแข็ง ดังที่ท้าวมหาชมพูและสุครีพได้รวมกำลังกัน พร้อมทั้งเลือกหัวหน้าที่มีความชำนาญในการสู้รบ ดังความว่า

๐ เมื่อนั้น

ท้าวมหาชมพูรังสรรค์
กับพญาสุครีพชาญจักร
บังคมคัลทูลน้องพระสีกร
อันหมุกบิรินทร์วิรินทร์ราช
ล้วนองอาจอีกหาญชาญสมร
ในกรุงขีดขินพระนคร
วานรห้าสิบสมุทรไท
ฝ่ายข้างชมพูนครา
โยธาวานรก็เกณฑ์ได้
ยี่สิบเจ็ดสมุทรเกรียงไกร
ว่องไวชำนาญในการยุทธ์
บรรจบทั้งสองกรุงนั้น
เข้ากันเจ็ดสิบเจ็ดสมุทร

ล้วนมีปรีชาวารุทร
ทั้งสิบแปดมงกุฎศักดิ์ดา
กับขุนกบิรินทร์นิลพัท
นัดดาพร้อมชีพสังขาร
บัดนี้ตัวเพื่อนตามมา
ขอถวายเป็นข้าพระจักรี ๗
๗ 10 คำฯ เจรจา

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เล่ม 2, หน้า 76-77)

2.5 พื้นเพต่างกันแต่จุดมุ่งหมายเดียวกัน นำไปสู่ความสำเร็จ

ตัวละครฝ่ายพระราม เช่น สุครีพและพิเภก มีพื้นเพต่างกัน สุครีพเป็นลิง ส่วนพิเภกเป็นยักษ์ สุครีพและพิเภกเลือกอยู่ฝ่ายผู้มีธรรมะ ทั้งสองมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การทำสงครามให้ชนะทศกัณฐ์ การร่วมมือกันเพื่อเป้าหมาย คือ ชัยชนะ

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อ ศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในด้านคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ผู้วิจัยใช้แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดี (Literature) กับสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) วรรณคดีกับศิลปะแขนงต่างๆ (Interartistic studies) วรรณคดี (Literature) กับประวัติศาสตร์ (History) พบประเด็นสำคัญต่างๆ ดังนี้

ด้านคุณค่าเชิงสร้างสรรค์: สุนทรียศาสตร์

เมื่อศึกษาพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์พบว่าคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ในด้านสุนทรียศาสตร์ เพราะส่งเสริมจินตนาการกระบวนการคิด การตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผล กล่อมเกลาคิดใจให้เป็นผู้ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และเสริมสร้าง

ประสบการณ์ทางสุนทรียะให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

1. การประพันธ์คำกลอนให้สอดคล้องประสานกับคีตศิลป์

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เป็นบทที่ใช้สำหรับอ่านในใจและบทสำหรับแสดง การอ่านในใจทำให้เห็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ หากนำมาอ่านออกเสียง หรือนำมาใช้เป็นบทร้องก็มีความไพเราะ เพราะมีสัมผัสในแพรวพราว ยามเมื่อ ขับร้องด้วยทำนองต่างๆ การเว้นจังหวะ ทอดจังหวะและการเอื้อนระหว่างคำในวรรค สัมผัสในจะช่วยผสมผสานคำที่แยกจากกันให้เป็นหนึ่งเดียว และเมื่อขับร้องด้วยทำนองเพลงที่เหมาะสมกับการแสดงอารมณ์ อากัปกิริยาของตัวละคร ยิ่ง ทำให้ละครน่าชมยิ่งขึ้น นอกจากนี้การใช้เพลงยังเหมาะสมกับบรรยากาศในเรื่องด้วย เช่น เพลงชมตลาด กำหนดที่ส่วนต้นของบทร้อง และใช้ในการพรรณนาการชมเมือง ชมความงามของตัวละครกำหนดที่ส่วนท้ายของบทร้อง เช่น เพลงตระกำหนดที่ส่วนต้นและท้ายของบทร้อง และเพลงโทนใช้เมื่อบรรยายภาพช้างเอราวัณที่กำลังพาพระอินทร์เดินทางไปยังทวีปชมพูเพื่อสร้างเมือง มีตัวอย่างการใช้เพลงชมตลาดบรรยายความงามของนางกำนัลในกรุงลงกาว่า

ชมตลาด

๑ จัดนางกำนัลอันทรงลักษณ์

ผิวพักรูปทรงโอ้อ่า

อรชรอ่อนแอ้นจำเรียวตา

ห้าร้อยล้วนกัลยาณี

อาบน้ำลูบไล้เสาวคนธ์

ทาแป้งแต่งตนขัดสี

นุ่งห่มต่างกันทุกนารี

ใส่น้ำมันหวีหัวนุ่ไป

ส่องกระจกเก็บไรวิไลลักษณ์

ผัดพักร์ผ่องเพียงไขไซ

งามดั่งนางฟ้าสุราลัย
คอยเสด็จภูวไนยยาตรา ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เล่ม 3, หน้า 36)

ภาษาที่มีวรรณศิลป์ด้านการใช้สัมผัสใน เช่น สัมผัสสระ ดังคำว่า กำนัลอัน แป้งแต่ง และสัมผัสพยัญชนะ เช่น โอ้อ่า อ่อนแอ้น ลูบไล้ ผัดพักร์ ผ่องเพียง ไขไซ เมื่อผสมผสานกับความเสนาะของทำนองเพลง “ชมตลาด” และน้ำเสียงอันไพเราะของผู้ขับร้อง ทำให้เกิดสุนทรียภาพระหว่างวรรณศิลป์กับคีตศิลป์

2. วรรณศิลป์กับการสร้างสุนทรียภาพทางนาฏศิลป์

ในเรื่องรามเกียรติ์มีการบรรยายให้เห็นนาฏการของตัวละครได้อย่างแจ่มชัด เช่น พ่อนรำ ชำเลียงตา ย้ายหนี เบี่ยงตัว เป็นต้น ดังตอนที่ท้าวทศธรรบกับปทูตทันตย์กษี ทรงมีชัยชนะเทวดาและนางฟ้าต่างก็พากันร้ายรำเพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณ มีการบรรยายไว้ว่า

๑ เมื่อนั้น

โฉมนางอัปสรเสนาหา

กรายกรพ่อนรำชำเลียงตา

คอยที่เทवासราฤทธิ์

ครั้นเทวัญเข้าใกล้ก็ย้ายหนี

ทำที่ร้ายเรียงเบี่ยงบิด

เทพบุตรรำเกล้าเข้าชิด

ทอดสนิทคว่ำไขว่ในที

นางฟ้าสลัดบัศกร

ขม้ายชายค้อนแล้วถอยหนี

เทวัญรำท่ามาลี

แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนไป

นางสวรรคร์ราหังสีลีลา
ชายหนีเทวามีให้ใกล้
ขับร้องอำนาจอวยชัย
สุขเกษมเปรมใจทั้งเมืองฟ้าฯ
ฯ 8 คำ ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เล่ม 1, หน้า 218)

นาฏการดังกล่าวเป็นการเคลื่อนไหวอย่าง
อ่อนช้อย งดงาม เมื่อประกอบกับบทร้องที่สรรคำ
อย่างไพเราะ จึงช่วยให้การแสดงน่าชมยิ่งขึ้น

3. วรรณศิลป์กับการสร้างสุนทรียภาพ ทางทัศนศิลป์

เครื่องประดับเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การ
แต่งกายของตัวละครมีความงดงาม ติดตามใจ
ผู้ชม ในรามเกียรติ์พรรณนาความงดงามของ
เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ และการแต่งกายของ
ตัวละครที่มีความวิจิตรลดหลั่นกันไป เช่น
ตัวละครกษัตริย์แต่งกายด้วยผ้าเนื้อดี หายาก
ทอด้วยลวดลายวิจิตร พร้อมทั้งสวมเครื่องประดับ
ที่มี อัญมณีราคาแพงและหาได้ยาก เช่น เพชร
มรกต ทับทิม บุษราคัม และโกเมน ดังที่พรรณนา
การแต่งกายของพระราม พระลักษมณ์ พระพรต
พระสัตรุด นางเกาสุริยา นางไภยกษี นางสมุทร
เทวี และนางสีดา เมื่อพระรามเสด็จเข้าเมืองและ
เตรียมการเข้าพิธีราชาภิเษก ความว่า

๑ ต่างชำระสระสนานสำราญกาย
สุหรัยแก้วไปรยปรายตั้งสายฝน
ทรงสุคนธารสเสาวคนธ์
ปรุ่ปนเรณูสุมาลย์
ฝ่ายพระโอรสสี่องค์
สอดทรงสนับเพลาศรีอักษ

ภูษาต่างสีลองการ
ชายไหวทองประสานชายแครง
สามพระชนนีกับสีดา
ทรงพระภูษาเครือแยง
สะอึงองค์เนาวิรัตน์ลายแทง
สไบกรรองทองแล้งลอยดวง
ต่างทรงสร้อยสนสังวาลวัลย์
ตามทิศกุดันรุ่งร่วง
ประดับถันบานพับทับทรวง
พาหุรัดโชติช่วงทองกร
สอดใส่ขำรงค์มังกูฏเพชร
กฤษณทลแก้วจอนแก้วประภัสสร
งามสง่างามทรงอรชร
กรายกรตามกันมาขึ้นรถ ฯ
ฯ 10 คำ ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เล่ม 3, หน้า 542-543)

รามเกียรติ์กล่าวถึงตัวละครที่เป็นชนชั้น
ขุนนาง ทหาร นางกำนัล ซึ่งมีการแต่งกาย การ
สวมเครื่องประดับ และอาวุธ ที่บ่งบอกสถานภาพ
และฐานะของผู้สวมใส่ด้วย ดังเหตุการณ์ตอนที่
นาง เปาวนาสุรย์กษัตริย์จัดพลกุ่มภัณฑ์ ความว่า
ยานี้

๑ ต้นเชือกโยธาห้าโกฏฐิ
โคมแก้วเรื่องโรจน์ฉายฉิน
ถือหอกกลอกกลับยี่นัยัน
ใส่เกราะกุดันอลงกรณ์
ถัดมาสี่โกฏฐิอสุรี
คบทองรูจีประภัสสร
สอดใส่เกราะแก้วบรร
มือกุ่มโตมกรัตกราย

ถัดมาสามโกฏิพรหมมาร
 คบเงินชั้ววาลเจ็ดฉาย
 สอดใส่เกราะนิลพรรณราย
 ล้วนถือทองปรายทุกตน
 กระบวนหลังไยชีสี่โกฏิ
 ถือคบช่วงโชติสับสน
 ชุทธเทียมรถอลวน
 เกื่อนกล่นคอยเสด็จอสูรี
 ๗ 8 คำ ๗ เจริจา

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์
 พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 เล่ม 2, หน้า 128)

การบรรยายนี้จินตนาการได้ว่าการแบ่ง
 พลของยักษ์ที่มีมหาดเล็กชั้นหุ้มแพรประกอบด้วย
 ห้าโกฏิ สวมเสื้อเกราะกุดัน (อัญมณีหลากชนิด
 และทองคำ) ถือโคมแก้ว ถัดมาสี่โกฏิสวมเกราะ
 แก้ว (อัญมณีหลากชนิด) ถือคบทอง และโตมร ถัด
 มาคือสามโกฏิ สวมเกราะนิล และถือปืนคาบศิลา
 อย่างโบราณ เห็นได้ว่าการแต่งกายและอาวุธของ
 กำลังพล บ่งบอกว่าห้าโกฏิมีสถานภาพที่สูงกว่า
 สี่โกฏิและสามโกฏิ

นอกจากการแต่งกายแล้ว การพรรณนา
 ความงามของราชรถและศาสตราวุธมักประกอบ
 ด้วยอัญมณีราคาแพงเช่นกัน จากการวิจัยพบ
 ว่า มีการพรรณนาความงามของเพชรมากที่สุด
 คือ มีจำนวน 183 ครั้ง และมักปรากฏเพชรบาง
 ชนิดที่หาได้ยาก เช่น เพชรสีเหลือง เป็นต้น ทั้งนี้
 เพื่อช่วยเสริมส่งภาพตัวละครชั้นสูงให้แจ่มชัด
 ยิ่งขึ้น

**ด้านคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ :
 ประวัติศาสตร์**

กลอนเพลงยาวเรื่องนิราศรบพม่าที่ ทำดินแดง
 มีความสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. การบันทึกเหตุการณ์สำคัญทาง ประวัติศาสตร์

นิราศรบพม่าที่ ทำดินแดงบรรยายการเดินทาง
 ทัพ เริ่มจากการยกทัพออกจากพระนคร เมื่อวันแรม
 เก้าค่ำ เดือนสาม เวลาบ่ายรุ่ง ผ่านมาทางด่านตาล
 นางนอน ผ่านโคลนทวาร เขตจอมทอง ผ่านถึงคลอง
 มหาไชย เข้าเขตเมืองสาครบุรี(สมุทรสาคร) ต่อมา
 เดินทางมาถึงบ้านบ่อ นางขวาง ถึงย่านซื่อ ผ่าน
 คลองสุนัขขี้เน เข้าสู่เมืองสมุทรบุรี (สมุทรสาคร)
 ผ่านตำบลบางกุ่ม ย่านบางนกแขวก บ้านบ้ำหุ
 แล้วเข้าเขตเมืองราชบุรี ผ่านไปถึงท่าราบ ตำบล
 เจ็ดเสมียน ทำลาดบ้านม่วงชุม ปากแพรก จนถึง
 แก่งหลวงศิลาตาล เดินทางอีกสองวันต่อมา
 ก็ถึงวังยาง แล้วผ่านมาถึงบางลาน ถึงน้ำตก ศาล
 เทพารักษ์ซึ่งตั้งอยู่ปากน้ำ ผ่านวังนางตะเคียน ท้อง
 ไอยราแล้วจึงถึงไพร่โยคเดินทางต่ออีกจนถึงด่าน
 ท่าขุ่นและ มีการตั้งค่ายที่เชิงเขา หลังจากนั้น
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 ทรงมีรับสั่งให้ไพร่พลซึ่งประกอบด้วย ทหารไทย
 ลาว มอญ และเขมร บุกเข้าโจมตีค่ายทัพพม่า
 ซึ่งตั้งอยู่ที่ค่ายดินแดง ทำสงครามอยู่สามวันกองทัพ
 พม่า ก็แตกพ่าย ทรงให้ทหารติดตามฝ้ายพม่า
 ที่หลบหนีไปจนถึงลำน้ำสามกษัตริย์ เมื่อพม่า
 แตกพ่ายการสงครามนี้จึงสิ้นสุดลง ดังตัวอย่างการ
 เดินทางถึงด่านท่าขุ่น ความว่า

จนอรุณเรืองศรีรวีวรรณ
 จึงให้ยกพลขันธ์ยาตรา
 ออกจากเนินผาศิลาพนัส
 เร่งรัดทวยหาญทั้งซ้ายขวา
 ไปตามแถวแนวในพนา
 พอสุรียาสายันห์ลอรอนรอน
 ก็ถึงด่านท่าขุ่นโดยหมาย
 ให้ตั้งค่ายตามเชิงศิขร
 แล้วรีบเร่งพลพลนิกร
 ทั้งลาวมอญไทยเข้าโจมตี

ทัพพม่าอยู่ยังทำดินแดน
แต่งค่ายรายไว้เป็นถ่วงถ่วง
ทั้งเสบียงอาหารสารพันมี
ตั้งสร้างสรรคธานีทุกประการ

(พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1
กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่า
ที่ทำดินแดน, หน้า 23-24)

2. พระปรีชาสามารถด้านกลศึกที่ สะท้อนผ่านพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาลงกรณ์มหาราช ทรงเป็นจอมทัพที่มีความสุขุมคัมภีร์ภาพ ทรงกล้าหาญ และเชี่ยวชาญกลศึก ในยามที่ ทรงเห็นว่ากองทัพจำเป็นต้องเป็นฝ่ายรับ พระองค์ ทรงริบตั้งกระบวนทัพ เพื่อไปต่อสู้กับฝ่ายพม่า ทรงเตรียมการอย่างพร้อมพร้อม อีกทั้งทรงปลุกขวัญ กำลังใจของเหล่าทหารหาญ ดังใน พระราชนิพนธ์ ที่กล่าวว่า

ถึงปากแพรกยิ่งเป็นที่ประชุมพล
พร้อมพหลพลนิกรน้อยใหญ่
ค่ายคูเขื่อนขันธ์ทั้งนั้นไซรั
สารพัดแต่งไว้ทุกประการ
จึงรีบรัดจัดโดยกระบวนทัพ
สรรพด้วยพยุหทยุทธา
ทุกหมู่หมวดตรวจกันไว้พร้อมการ
ครั้นได้ศุภวารเวลา
ให้ยกขึ้นตามทางไพรโยคสถาน
ทั้งบกเรือล้นทหารอาสา
จะสังหารอริราชพาลา
อันสติอยู่ยังทำดินแดน

(พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1
กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่า
ที่ทำดินแดน, หน้า 12-13)

นิราศรบพม่าที่ทำดินแดน กล่าวถึงการ
จัดกระบวนทัพที่เป็นหมวดหมู่ และการตระเตรียม
ศาสตราวุธอย่างพร้อมพร้อมซึ่งเป็นไปตามตำรา
พิชัยสงครามที่บันทึกไว้ว่า

ขัดทัพตรวจตราจัดกัน
โยธาพลชั้น
ทั้งเครื่องอาวุธศาสตรา
ตรวจดูทหารโยธา
พลคออัศวา
ทั้งพลรบครบครัน
ปืนใหญ่หน้าไม้เขตขันธ์
ดาบตั้งเกาทันท์
ทั้งโล่ธนูแหลนหลาว
กล้องสลัดหอกซัดทวนยาว
มูลนายเร่งบำ
ให้มาจงพร้อมมูลกัน

(ตำราพิชัยสงคราม, หน้า 12)

ตำราพิชัยสงครามบันทึกการจัด กระบวน
ทัพที่เป็นหมวดหมู่ มีกระบวนพลรบที่ชำนาญด้าน
การใช้ปืนใหญ่ หน้าไม้ ดาบตั้ง เกาทันท์ (อาวุธ
ที่มีลักษณะพิเศษแยกย่อยไปจากธนู) โล่ ธนู
กล้องสลัด หอกซัด และทวน

พระปรีชาสามารถด้านกลศึกของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นที่
เลื่องลือ ดังที่มีชาวตะวันตกสรรเสริญพระองค์ไว้
“ในหนังสือพงศาวดารพม่าที่เซอร์ อาเธอร์ แพร่
แต่งเป็นภาษาอังกฤษ ก็สรรเสริญว่าพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปลุกใจไทยซึ่งเข็ด
ขยาดพมามาช้านาน ให้กลับกล้าหาญ หายคร้าม
พม่าได้ตั้งแต่มีชัยชนะครั้งนั้นมา” (สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2527)

3. ผู้ปกป้องและผู้รู้กราน ตัวแทนฝ่าย ธรรมะและอธรรม

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ปกป้องบ้านเมือง และทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา จึงเป็นตัวแทนฝ่ายธรรมะ

แสนทุเรศเวทนานิजाเอ๋ย
นี้ใครเลยจะเล็งเห็นในอก
ได้ระกำซ้ำใจมาหลายยก
หวังจะบึงปิดปกให้พ้นภัย
มิให้หมู่พาลาอาชรรมี
มาย้ายเขตขันธ์บุรีได้
จึงสู้สละรักหักใจ
มาทนทเวศอยู่ไกลเอกา

(พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1
กลอนเพลงยาวนิราศ เรื่องรบพม่า
ที่ทำดินแดง, หน้า 7)

ฝ่ายพม่านั้นคือผู้รุกรานและเป็นผู้ทำลายพุทธศาสนา จึงเป็นตัวแทนฝ่ายอธรรม ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์ว่า

ให้ทหารเข้าหักไหมโรมรัน
สามวันพวกพม่าก็พังพ่าย
แตกยับกระจัดพลัดพราย
ทั้งค่ายคอยน้อยใหญ่ไม่ต่อตี
ให้ติดตามไปจนแม่กษัตริ
เหล่าพม่ารีบรัดลัดหนี
บ้างก็ตายกายกองในป่าผี
ด้วยเดชะบารมีที่ทำมา
ตั้งใจจะอุปถัมภก
ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา
รักษาประชาชนและมนตรี

(พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1
กลอนเพลงยาวนิราศ เรื่องรบพม่า
ที่ทำดินแดง, หน้า 25)

ความข้างต้นเป็นไปดังที่ สุเนตร ชุตินทรานนท์ (2543) กล่าวว่า “สิ่งที่ถือกำเนิดควบคู่ไปกับการเน้นฐานะ ‘ผู้ปกป้อง’ ของผู้ปกครองไทย ยุคธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ การพยายามตอกย้ำและสร้างภาพของพม่า ผู้รุกรานในฐานะตัวแทนของฝ่ายอธรรมและมารพระศาสนา”

อภิปรายผลการวิจัย

รามเกียรติ์เป็นวรรณคดีราชสำนักในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ทรงคุณค่าผ่านกาลเวลามากกว่า 200 ปี พลังทางปัญญาที่ได้จากเรื่องนี้ ช่วยเสริมสร้างภูมิพลังแห่งความดี ดังที่ ดวงมน จิตรจำนง (2560) กล่าวไว้ว่า “การดำรงอยู่ของภารกิจของวรรณคดีตั้งแต่อยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ การดำรงอยู่ในระบบคุณค่าที่งานประพันธ์มีเพื่อให้ผู้รับได้รับ ‘แรงใจ’ อันไม่เสื่อมไปกับกาลเวลา จึงกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งบำรุงใจ โพร่ฟ้า ‘ข้าแผ่นดิน’ ”

นอกจากนี้สุนทรียภาพที่ได้จากการชมบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ช่วยเสริมส่งความประณีตละเอียดอ่อนของจิตใจ อันเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของมนุษย์ ซึ่งต้องผ่านการกลั่นกรองประสบการณ์ทั้งทางวรรณศิลป์ ดิจิทัลศิลป์ นาฏศิลป์ และทัศนศิลป์ สอดคล้องกับ รื่นฤทัย สัจพันธ์ (2563) ที่กล่าวว่า “เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ที่ว่า ‘อ่านร้องรำเกษม’ เข้าใจได้ว่าบทละครเรื่องรามเกียรติ์ เป็นวรรณคดีประเภทมหรสพบันเทิง นำไปแสดงเป็นละคร โขนหนัง ซึ่งใช้การพากย์ การร้อง การรำ สร้างความรื่นรมย์ผู้ชมผู้ฟัง รามเกียรติ์เป็นบทละครใน เป็นละครสำหรับพระมหากษัตริย์ อันเป็นชนบที่ สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา สืบต่อมาถึงสมัยธนบุรี และสืบสานรักษาไว้ในสมัยรัตนโกสินทร์”

นิราศรบพม่าที่ทำดินแดง มีคุณค่าด้านการบันทึกเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ การสู้รบระหว่างไทยกับพม่า สงครามครั้งนี้มีการใช้ยุทธศาสตร์ทางการรบและแสดงให้เห็น

ประสิทธิภาพของกองทัพไทย และมีกลศึกที่สำคัญคือ ของฝ่ายไทย คือ กลศึก “การตั้งรับ” ในขณะที่ฝ่ายไทยมีการเตรียมพร้อมและพ่ายังไม่ทันตั้งตัว การตั้งรับนี้มีประสิทธิภาพ ดังที่ สุเนตร ชุตินทรานนท์ (2543) กล่าวว่า “...และหากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า ตลอดสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ตอนต้น การทำสงครามกับพม่าจะเป็นไปในรูปของการตั้งรับ (Defensive Warfare) มากกว่าจะเป็นฝ่ายรุก (Offensive Party) เพียงแต่ ยุทธศาสตร์การตั้งรับได้ถูกปรับให้มีประสิทธิภาพขึ้น โดยอาศัยบทเรียนที่ได้จากสงครามคราวเสียกรุงครั้งหลัง กล่าวได้ว่ายุคสมัยนี้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการรับศึกในหัวเมืองได้พัฒนามาถึงจุดสูงสุด ดังเห็นได้จากสงครามคราวศึกเก้าทัพและคราวรบพม่าที่ท่าดินแดง ”

จากที่กล่าวมา เห็นได้ว่าบทละครเรื่องรามเกียรติ์ และกลอนเพลงยาวนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง สะท้อนทิวทัศน์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า ทรงเป็นทั้งเอกองค์ศิลปินและกษัตริย์ยอดนักรบ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงสร้างสรรคัศจรรย์ และทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน อาทิ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีหลายเรื่อง และทรงมีพระปรีชาสามารถด้านการสู้รบ หากศึกษาพลังทางปัญญาและคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ในพระราชนิพนธ์ของพระองค์ ก็จะทำให้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของวรรณคดี และเกิดความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณขององค์บูรพกษัตริย์ของไทย

เอกสารอ้างอิง

- กรกฎ คำแหง. (2563). *ขนบและการสร้างสรรค์บทโขนเรื่องรามเกียรติ์ของเสรี หวังในธรรม* [ปริญญา นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- กิริติ ธนะไชย. (2553). ลักษณะเด่นของบทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่องอุณรุทและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 17(1), 12-28.
- เจตนา นาควิชะระ. (2560). ข้อคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับบทบาทของทฤษฎีในกระบวนการวิจัยทางมนุษยศาสตร์. ใน *รื่นฤทัย สัจจพันธุ์* (บก.), *ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะทัศนะของนักวิชาการไทย* (น. 39). นคร.
- ชัญชิตา บุญเหาะ, และน้ำผึ้ง ปัทมะกลางคูล. (2561). กลวิธีการเสนอความคิดเรื่องความรักชาติในนิราศรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 25(2), 322-351.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2558). ความดีและความงามในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. ใน *บทความเรื่องรามเกียรติ์* (น. 30-109). พระรามตรีเอนัน.
- ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2527). *พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า* (พิมพ์ครั้งที่ 6). สหประชาพานิชย์.

- ดวงมน จิตรจำนง. (2560). มโนทัศน์เรื่องวรรณคดีในภูมิปัญญาไทย. ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (บ.ก.), *ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะทัศนะของนักวิชาการไทย* (น. 93-94). นาค.
- ชิตี แจ่มขจรเกียรติ. (2553). บทพินิจ “อธรรม” ในเรื่องรามเกียรติ์ผ่านตัวละครทศกัณฐ์. *วารสารอักษรศาสตร์*, 39(2), 1-57.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2558). *ลักษณะแห่งพระพุทธรศาสนา*. เจริญดีมั่นคง การพิมพ์.
- พัชลินี จินนุ่น. (2562). *วรรณคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พุทธทาส อินทปญโญ. (2556). *แก่นพุทธศาสนา*.ธรรมสภาพร.
- รัตนพล ชื่นคำ. (2565). *การนับถือตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย*. อมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2563). *โอกาสใหม่ในวรรณคดีศึกษา*. แสงดาว.
- วสิน อินทสระ. (2547). *หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธรศาสนา*. ธรรมดา.
- สุนทร ชูตินธรานนท์. (2543). *พม่ารบไทย: ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า* (พิมพ์ครั้งที่ 6). มติชน.